

Carnestoltes, prohibició i transgressió a la Barcelona barroca (1646-1647)

Carnival, prohibition and transgression in Baroque Barcelona (1646-1647)

EULÀLIA MIRALLES
eulalia.miralles@uv.es

Universitat de València - IIFV

Resum: Les festes de Carnestoltes van estar prohibides a Barcelona els anys de la guerra dels Segadors (1640-52); amb tot, i malgrat el veto, es van celebrar amb altres noms i sota altres pretextos en diverses ocasions. L'article descriu les celebracions de 1646 i 1647, n'identifica els protagonistes i les vincula amb el cercle de Francesc Fontanella.

Paraules clau: Barroc, Carnestoltes, Principat de Catalunya, Barcelona, Segle XVII, Guerra dels Segadors, Francesc Fontanella.

Abstract: Carnival was banned in Barcelona during the Reaper's War (1640-52) but, despite the veto, the festivities were celebrated on several occasions under other names and pretexts. This paper explores the 1646 and 1647 celebrations, identifies its protagonists and links them to Francesc Fontanella's circle.

Keywords: Baroque, Carnival, Principality of Catalonia, Barcelona, XVIIth Century, Reaper's War, Francesc Fontanella.

---

* L'article s'inscriu en la línia de recerca projecte VaHiFo (GVA, CIAICO/2021/262). Marc Sogues, Mercè Gras i Gaston Gilibert m'han ajudat a resoldre alguns dubtes; també ho ha fet Albert Rossich, sense saber que les seves orientacions acabarien ajudant a construir aquest paper que és per a ell.

DATA PRESENTACIÓ: 11/05/2023 ACCEPTACIÓ: 25/05/2023 · PUBLICACIÓ: 12/06/2023

1. El mes de febrer de 1641, Barcelona es va llevar amb una prohibició: no es podien celebrar les festes de Carnestoltes. El veto era a perpetuïtat i, en contrapartida, es va oferir a la població que dugués a terme una processó anual a la patrona de la ciutat, santa Eulàlia, la festivitat de la qual és el 12 de febrer; paral·lelament, es va decidir oferir una llàntia a la santa. La decisió es va prendre bo i considerant «des desdixes i treballs en què estava posada Catalunya i mercès grans que nos feia Déu, nostre Senyor», en al·lusió, és clar, a la guerra dels Segadors, i després d'una inesperada –i celebradíssima– victòria en la batalla de Montjuïc contra les tropes hispàniques capitanejades pel marquès de los Vélez.¹ El dijous gras, el dietarista de la Junta General de Braços afirma que no hi havia «demostració alguna pública de ser-ho, per no haver-hi per los carrers màscares, bullici ni cosa alguna de dijous llarder i Carnestoltes, com los altres anys en semblant jornada era acostumat» (Basili de Rubí 1976: 467), i el diumenge següent, que aquell any de convulsos esdeveniments coincidia amb la diada de la patrona, l'assaonador Miquel Parets deixava anotat per a la posteritat com els barcelonins havien fet cas al Consell de Cent sense badar boca:

Lo dia de santa Eulària, que es trobava en aqueix any lo dia de Carnestoltes, se féu una solemne professió, com la mateixa de Corpus, ab totes les banderes de confraries i demés coses que hi solen anar lo dia de Corpus [...]. I lo dia abans se feren tantes alimàries per tota la ciutat i lo dia après, que eren los dies de Carnestoltes, que era cosa de mirar, i ab tanta quietud com mai se sien fetes alimàries. I se llevà que no hi hagués ninguna bullícia de Carnestoltes per via de màscares i balls, com si mai n'hi hagués hagut. I, així, la gent obeí ab tal manera que tothom era tornat caputxí (Parets 2017: 23).

Ara bé, la ciutat barroca, la Barcelona de les cèlebres festes de Carnestoltes no estava preparada per a la supressió de la festa.² No era la primera vegada, ni seria l'última, que les autoritats instaven a cancel·lar la celebració, però tot sembla indicar que els ciutadans no volien resignar-se a acatar unes ordres tan coercitives.

En altres indrets del Principat, per bé que el Carnestoltes no tenia la mateixa rellevància, havia passat més o menys el mateix. Així, a Girona, el jurat en cap Jeroni del Real deixava constància, en el seu dietari, com el 28 de gener la Junta de Guerra havia acordat, «vistos los treballs que ens anaven amenaçant, per aplacar a Déu nostre Senyor, se fessen algunes devocions i juntament tres vots solemnes i, reportant-los al senyor Bisbe i Capítol, vingueren bé en què es votassen en un Consell General que es tingué a sis de novembre, foren admesos i jurats d'observar». Els dos primers vots eren de junis vinculats amb advocacions locals: el primer, en la vigília del dia de l'Anunciació, data en què la imatge de santa Maria del Roure suava sang; el segon, en les festes patronals de sant

---

1 La citació prové de Basili de Rubí (1976: 468). Pràcticament totes les fonts que tinc a l'abast recullen la prohibició, per extraordinària: MNA (XII, 586), DGC (V, 1144), Basili de Rubí (1976: 467-468, 471) o Parets (2020: 23), p. ex.

2 Amb caràcter general, per al Carnaval de Barcelona a l'Edat Moderna es pot llegir García Espuche (2010: 65-82), que recull majoritàriament la bibliografia anterior, i Campabadal (2003), sobretot pel que fa a testimonis literaris.

Narcís, el mes d'octubre; el tercer, prohibia les festes de Carnestoltes (Real 1994: II, 134-135).³ El 2 de febrer de 1641, les autoritats gironines, amb el bisbe Parceró, van ratificar i van prometre observar els vots a la Seu, en presència de tot el poble (Real 1994: II, 137).

Ara bé, feta la llei, feta la trampa. El Principat va desobeir i les celebracions de Carnestoltes o carnestoltesques, d'una manera o d'una altra, i més o menys encobertament, es van seguir celebrant. A Barcelona, el març de 1641 i coincidint amb la Pasqua, la ciutat es va vestir de gala per festejar que el rei francès, Lluís XIII, havia acceptat la donació de la província de Catalunya. Parets sembla que parla en nom de tots els barcelonins quan afirma que la ciutat va ressuscitar amb l'alegria pròpia d'unes festes de Carnestoltes:

I així, totes les tres festes de Pasqua tirà l'artilleria i als vespres tothom féu alimàries ab moltes envencions i molta llanterna i gresolets; i sobretot aportava avantatge la casa de don Pedro Regué, de Santa Anna, que és allà a on posava lo mossur de La Mota, governador de les armes del rei de França en aquest Principat. I, d'altra part, tothom ho féu tan bé que no es pot dir més, i ab tanta quietud totes les nits que ja pareixien unes Carnestoltes, que tothom demostrava tenir molta alegria (Parets 2017: 33).⁴

Tot just havien passat uns dies des de la prohibició i la ciutat ja s'havia tornat a engalanar com si fos Carnaval. Les celebracions d'aquell mes de març, així com les noves militars arribades a la ciutat, favorables als interessos profrancesos, «vingueren molt bé [...] per a donar més ànimo i valor a la gent; i, així, les festes s'acabaren ab molta d'alegria i sossego» (Parets 2017: 35).

Festa i guerra no són contradictòries, conviuen amb naturalitat. D'una banda, el calendari litúrgic no s'atura i les tradicions es repeteixen cíclicament; de l'altra, la celebració acompanya l'exaltació del poder o la victòria militar, per mínima que sigui.⁵ Així, les festes religioses i civils són un element que ajuda a conviure amb el foc i la sang, a minimitzar el perill, a engrandir victòries o petits avenços bèl·lics i, sobretot, a distreure la gent ordenadament, a tenir-la contenta i supervisada, i a promoure

---

3 El jurament deia: «primerament, votem i prometem en dits noms a nostre Senyor Déu que, a major honra i glòria sua, i reformació de nostra vida i costums, no permetrem d'ací en avant perpètuament en esta ciutat de Gerona, i suburbis d'ella, les profanes festes de Carnestoltes, balls, desfresses i màscares que tots anys, des de les festes de Nadal fins lo dia de la Cendra, s'havien acostumat fer en ella, antes bé aquelles impedim i prohibim, exceptats los balls tan solament en lo discurs de l'any, per ocasió de festes d'algun sant, confraria, esposalles o altra raonable causa, s'acostumen fer, los quals, com no es facen en dit temps per ocasió de la profanitat de Carnestoltes no entenem si entre Nadal i la Quaresma s'esdevingués alguna de dites causes i raons, obligant-nos a impedir i prohibir aquelles com se facen sens màscares i desfresses o altres poc honestes entremesos» (Real 1994: II, 132-133).

4 El paral·lel amb el Carnestoltes el fa Parets; no el sé veure en altres relacions (DGC: V, 1154 o *Relació de las solemnissimas* 1641, p. ex.).

5 Per a les celebracions durant la guerra dels Segadors, veg. Ettinghausen (2010: 235-240), que indica que les relacions de festes impreses es concentren a la primera part de la guerra, perquè a la segona amb prou feines hi ha bones notícies per al bàndol filofrancès. Sobre l'abundància i distribució de la propaganda de guerra en funció del moment en què es troba el conflicte, veg. Miralles (2020: 26-28).

una determinada ideologia.⁶ Però no totes les celebracions es mesuren, o són considerades, amb els mateixos paràmetres, i les de Carnestoltes van ser vistes com a excessives atès el context d'enfrontaments.⁷ Després d'una primera anyada sense –teòricament– festes carnestoltesques, en els anys immediatament següents no n'hi ha rastre en els dietaris institucionals: 1642, 1643 i 1644.⁸ Però el silenci sempre és eloqüent i la ratificació de la prohibició, el mes de setembre de 1644,⁹ ha de voler indicar que les ordres no s'havien acomplert al peu de la lletra o el desassossec de la població, que potser havia instat els mandataris per tal que les restituïssin. O, potser, totes dues coses.

El mes de febrer de 1644, els dirigents militars francesos establerts a Barcelona havien representat, en una festa privada, un *ballet de cour* en el palau del marquès d'Aitona, confiscat per dret de guerra per les institucions catalanes favorables a França. L'espectacle desenvolupava, de manera esquemàtica, un argument polític: la llegenda d'Otger Cataló i els nou barons de la Fama que, en la versió adaptada, eren els set títols del regne de França que feien d'actors. El text de l'espectacle va ser traduït al castellà i publicat a Barcelona amb el títol de *Danza momería... intitulada La revolución del siglo* (*Dança momería* 1644),¹⁰ amb la voluntat que se sumés a la quantiosa publicística profrancesa que circulava pel Principat des dels inicis de la guerra.

La notícia sobre la posada en escena es va escampar aviat, perquè a Barcelona se sabia tot i, a més a més, perquè volgudament la impremta havia fet accessible una festa que, en principi, era de caire privat. La iniciativa provenia dels francesos, i algunes fonts deixen clar com es va percebre la celebració entre la gent:

---

6 La festa barroca, tot i caracteritzar-se per la participació massiva, no és espontània sinó controlada i calculada; veg. Rodríguez de la Flor & Galindo (1994: 39-40).

7 Campabadal (2003: 111), sobre els motius de les prohibicions en els segles XVI-XVIII.

8 L'any següent a la prohibició, diu el DGC (V, 1275): «Diumenge a II [de març], dia de Carnestoltes. Aquest any de nenguna manera se ballà ni es feren festes públiques, per lo vot que la ciutat, l'any passat, féu de què mai pus hi hagués festes de Carnestoltes. Importa molt als catalans que s'observe, per lo apreto ab què estaven».

9 «Que lo present Consell lloa i aprova, ratifica i confirma la deliberació feta per lo savi Consell de Cent en lo mes de gener 1641 en ordre a llevar les Carnestoltes i, en quant menester sia ara de nou, fa vot solemne a nostre Senyor Déu que ni ara ni en ningun temps la present ciutat no permeta dins dita ciutat, en lo temps de Carnestoltes, balls ni màscares per ninguna causa» (Deliberacions del Consell de Cent; recollit a MNA: XIV, 26).

10 L'espectacle va transcendir l'àmbit estricte principatí, i se'n fan ressò fonts franceses: «L'an 1644, nos cavaliers, qui étoient en garnison dans Barcelonne, pour se divertir au milieu de l'hiver dansèrent un ballet dont le sujet étoit *La révolution du siècle*, où ils représenterent les prospérités de la France et ses conquêtes en divers endroits de l'Europe. Les principaux acteurs étoient: le comte de Revel, le baron de Fontaraille, le baron de Sainte Colombe, le baron de Saint Germain, le baron de Launay, le baron de Lindois, le baron de Beaufort, le baron de Serillach, les sieurs Foucaut, Talon, du Mans, Saint Clair, Rivedieu, du Perier, des Andrieux, de Mons, etc., d'Orneson. Les catalans donnerent à ce ballet le nom de *Dança momería hecha por los caballeros franceses que hoy asisten en la ciudad de Barcelona*» (Menestier 1700: 17). La lectura política de l'espectacle ha estat estudiada per Aznar (2014); m'hi he referit a Miralles (2020: 53-54). Campóo (2018: 248) explica que no va ser exactament una dansa momeria.

En Barcelona, donde todo se hallaba a la perfección, lo fueron así las Carnestolendas, habiendo los oficiales y cabos franceses dado a las damas muchos seraos y, después, más espléndidas colaciones de confituras y apreciadas aguas. En la gran sala de la casa de Aitona se bailó uno dicho *Revolution del sicle*, representando los ventajas que tenían los franceses contra españoles a cuenta del virrey, habiendo sido la gobernadora de Cataluña la que convidó a las damas que, al cabo de quince entradas en que consistía, se dio una colación extraordinaria (Sivillà 2019: 673).

Eren, efectivament, unes festes de Carnestoltes i hi va participar bona part de la ciutat:

Concurrió a este divertimento lo más vistoso y lucido de la ciudad. Quedaba la pieza [la sala de la casa d'Aitona], por la cantidad de lumbres de cera, como las calles cuando las posee el sol, tapizadas de bellas colgaduras y compuesto a todos lados de gradas que las hacían capaces de recibir más de mil personas espaciosamente. Repartióse el lugar más eminente para las damas y señores de porte; teníanle magestoso los señores del Real Consejo, los del Racional, inquisidores y colector, vacando el que quedaba destinado para los consistorios de la Deputación y Ciudad que, por haberles sobrevenido causa particular, no ocuparon (Sivillà 2019: 673-674).

No sabem del cert quina és la «causa particular», però és temptador conjeturar que degué ser la voluntat de ser coherents amb les ordres dictades el 1641. També sembla lícit deduir que van ser aquests saraus els responsables que, el mes de setembre, les autoritats haguessin de ratificar la prohibició.

1645 torna a ser un any mut pel que fa a notícies sobre Carnestoltes, però per aquelles dates no es van deixar de fer festes. A banda de l'habitual processó de santa Eulàlia, que era una cita obligada, el mes següent, el 22 de març de 1645, arribava a Barcelona un nou virrei francès, el comte d'Harcourt. La seva entrada es va organitzar d'acord amb el cerimonial previst per a aquestes ocasions, però va superar les expectatives: «Esta entrada fou tal que mai s'era vista, i molt major lo contento que tingueren los catalans de la vinguda de Sa Altesa, per necessitar la província de sa presència» (DGC: VI, 59). Res indica, amb tot, que fossin festes amb una patina, si es pot dir així, carnestoltesca, però els apuntaments dietarístics que se n'ocupen ratllen a estones l'eufòria i sembla que preanuncien l'arribada d'un període que serà esplendorós pel que fa a festes cortesanes i populars. Un any més tard, la muller d'Harcourt, la noble Margarida Felipa de Cambout de Coislin, va fer entrada a la ciutat comtal i, aleshores, es van muntar unes celebracions espectaculars coincidint amb la festa de santa Eulàlia i, paral·lelament i alhora, amb el Carnestoltes.¹¹

2. El 7 de febrer, Margarida de Cambout va arribar a Barcelona i, els dos dies següents, es van dur a terme les acostumades cerimònies de benvinguda i començaren els balls i les diversions de tota mena, que s'allargaren fins el dia 13. L'entrada de la virreina es va convertir en una nova ocasió per

---

¹¹ Per a l'entrada dels dos Harcourt al Principat, marit i muller, veg. Miralles (2023).

facturar propaganda escrita –almenys dos plecs solts se n’ocupen exclusivament¹² i celebrar amb festes el poder francès.

I, així, vista l’ocasió de la vinguda d’aquesta senyora en lo temps de Carnestoltes –que lo dia que ella entrà era la vegília del dijous llarder–, i desitjant la ciutat fer-li totes les festes que se li porien fer per alegrar-la i demostrar-li lo amor li té la terra, volgueren-li fer Carnestoltes, però no fou possible poder rompre lo vot que la ciutat tenia fet [...]. I, així, determinà la ciutat i savi Consell de que se li fessen tres dies festes d’aquest modo: que no fos en nom de Carnestoltes ni que hi pogués haver mascres, sinó que es fessen alimàries tres dies (Parets 2020: 23).¹³

Del dia 7 al 9 de febrer «tothom féu moltes alimàries i moltes ballades, ab grans festes i alegries, i molt concurs de gent», i el dijous 8 es va fer una cavalcada per la ciutat, amb la participació de la cavalleria francesa i catalana que estava a Barcelona, i també amb el concurs de la noblesa catalana, els consellers, els diputats, el virrei, etc. (Parets 2020: 23-24). Tot l’aparat de les celebracions va ser extraordinari, bo i ratllant l’excés, i la gent del poble hi va assistir de manera massiva:

Tanta es la gente y tanto es el contento
que apenas para el paso lugar queda;
no hay umbral, no hay arrimo, no hay asiento
que vacante y sin dueños verse pueda:
en balcones, ventanas son, sin cüento,
las almas y el concurso que se hospeda.
Y otros, por todo errantes tornasoles,
repiten a buscar a sus dos soles.

(*Panegírico breve* 1646: f. A10r)

Les festes van continuar, el 10 de febrer, «con extraordinarios rumbos de lumbres por las ventanas, fuegos por las calles y descargas de la artillería y la mosquetería por las murallas, torres y baluartes», i els dos dies següents «fue lo mismo, con grande plausabilidad del pueblo barcelonés y de otros barrios cerca que habían llegado a ver aquella magnificencia» (Sivillà 2019: 843). El dia 11 a la nit, la Diputació va organitzar un primer sarau, amb l’assistència de les dames barcelonines que s’engalanaren de cap a peus i, pel que sembla, van poder tastar una «soberbia colación de dulces y confituras exquisitas, regalados de vinos y aguas muy preciosas» (Sivillà 2019: 843); quan arribà el

---

12 Es tracta de *A la entrada...* *Cambout* (1646) i *Panegírico breve* (1646); el primer no ens interessa tant avui, perquè és una lloança dels Cambout i Harcourt que posa de manifest els vincles dels dos nouvinguts amb Barcelona i el Principat, però el segon sí, perquè narra les festes celebrades amb motiu de l’arribada de la comtessa, especialment a Barcelona. Relaten també coetàniament les celebracions Parets (2020: 19-27), Sivillà (2019: 842-847), DGC (VI, 126-128) o MNA (XIV, 152-155 i 158-161).

13 Hi havia, és clar, la consciència que eren festes de Carnestoltes, com bé indica el passatge de Parets citat i també alguns altres textos; p. ex.: «Luego el lunes siguiente que ofrecía / a dios Baco del mundo la costumbre» (*Panegírico breve* 1646: f. [A11r]).

lloctinent i la seva dona, començaren les danses, però «fou tanta la gent que hi acudí que hagueren de tancar les portes, ab moltes guardes i molts quefers» (Parets 2020: 24).

El dia més sonat, amb les celebracions més espectaculars, va ser el 12 de febrer, santa Eulàlia, que les dames i cavallers de Barcelona havien estat preparant des del moment que van saber que la comtessa d'Harcourt havia d'arribar (Parets 2020: 25). A la catedral es va fer l'ofici major, com era costum, hi van assistir les elits barcelonines, deleroses per fer-se veure, i les fonts diuen que «la musica, la predicación y todo lo demás se subió a lo más alto de la perfección» (Sivillà 2019: 843). A la tarda, les autoritats, acompanyades del virrei, van participar en la processó anual, i a la nit, ara també amb la muller d'Harcourt, es van traslladar a la Llotja del Mar «per a veure la momeria, sarau i torneig que los cavallers feien aquella nit» (DGC: VI, 128); l'espai per a la celebració es va triar tenint en compte «que és lloc prou ample i prou espaiós» (Parets 2020: 25). La festa, que Sivillà qualifica de «muy célebre» (2019: 843), sabem que «reisqué molt ufanament» (DGC: VI, 128).

El dia 13 les festes van continuar a la Sala dels Reis de la Diputació del General: «essent estat lo senyor deputat militar compare i havent-li demanat la senyora comare sarau, per ser lo dimarts de Carnestoltes se tingué sarau [...], on hi assistí grandíssima noblesa; i també hi vingué lo senyor virrei, sol, sens la senyora virreina, i durà dit sarau fins a les dos de la matinada» (DGC: VI, 128). El programa de festes fa prou evident que es va fer servir l'excusa de l'entrada de la comtessa d'Harcourt per celebrar el Carnaval.

El sarau del 12 de febrer a la Llotja va ser esplèndid —«sols diré que en Barcelona havia molts anys que no s'era feta una festa més bonica»; Parets 2020: 27—i es va allargar des de la tarda-vespre fins a les cinc del matí del dia següent. La sala es va adornar ricament amb canelobres, entapissats, etc., i tota la classe dirigent catalana, també convenientment guarnida, hi va fer acte de presència i hi va participar de manera activa.¹⁴ Diputats i Consellers es van disposar en un cadafal construït per a l'ocasió i els virreis, sota un dosser «contra de la porta major de dita Lotja, que mira a la sala de les armes» (DGC: VI 128). Hi havia l'elit i també «tanta multitud de gent que, a la porta, se posaven jutges de l'Audiència ab espases nues i pistoles en les mans i encara no en podien ser senyors» (Parets 2020: 26); no devia ser estrany que les festes acabessin amb aldarulls i maldecaps, perquè s'insisteix que, malgrat la gran quantitat de gent ningú va prendre mal, i 'només' va morir un soldat a qui se li va disparar per accident la carrabina (Parets 2020: 27).

A mesura que avançava la festa, s'anaven succeint els jocs. D'entrada es va organitzar una momeria, que va començar i acabar, respectivament, amb tota mena de danses.¹⁵ Els balls de màscares o

---

14 Organitzar una festa així no era cosa d'un dia: descriuen la distribució l'espai i la decoració, entre d'altres, Parets (2020: 25), Sivillà (2019: 843-844), DGC (VI, 128) o MNA (XIV, 158-160). Les mateixes fonts són minucioses a l'hora d'explicar la vestimenta dels assistents, especialment de les dames: Parets (2020: 26), p. ex., en pondera l'elegància i riquesa, i Sivillà (2019: 843) reitera que «do precioso en las damas les hacía resurgentes estrellas».

15 Per a les danses d'abans i després de la momeria, veg. espec. Parets (2020: 27). En la primera tongada de danses hi participen «lo senyor don Dalmau Ivorra, baró de Sant Vicens ab la senyora Francisca Salvà i Erill; i després isqué

momeries eren exercicis virtuoses i morals que permetien posar de relleu la jerarquia social i les danses, exercicis i que habitualment l'elit organitzava quan hi havia visites reials o de dignataris (Rodríguez de la Flor & Galindo 1994: 61).¹⁶

La momeria organitzada per commemorar la vinguda de la comtesa d'Harcourt va ser posada en escena per la flor i nata del Principat, i va durar més d'una hora.¹⁷ A cada un dels angles de la Llotja hi havia una de les quatre quadrilles, de sis membres cada una: una de dames casades i una altra, de donzelles, i una de cavallers casats i una altra, de donzells. La de les dames casades la componien: Lluïsa d'Ardena, muller de Josep d'Ardena, que n'era la cap, i Teresa Rocabruna, Maria Àngela Alemany, Mencia Bru, Maria Clariana i Engràcia Cassador; pel que fa a les donzelles, hi havia: Rafaela Margarit i de Biure, filla del governador i cap de la quadrilla, Hipòlita Sabater, Jacinta Guimerà, Eulària de Tamarit, Clemència Soler i Maria Teresa Puigjaner. Quant als homes, els casats estaven capitanejats pel governador, Josep Margarit i de Biure, amb qui feien quadrilla Francesc Calbó, Guerau Alemany, Felicià Sayol, Francesc Callar i Sorribes, i Aleix de Sentmenat; pel que fa als donzells, Jeroni de Tamarit, fill de Francesc de Tamarit, n'era el cap, i l'acompanyaven Bernat de Villalonga, Francesc de Sentmenat, Lluís Icart, Lluís Sabater i el poeta Francesc Fontanella. Convé insistir que es tracta de les famílies amb més pes i presència aleshores en el Principat: els Margarit, els Fontanella, els d'Ardena o els Tamarit.¹⁸

La momeria, que es ballava amb màscara, va ser executada amb excel·lència, «con tal artificio que se hacían admirar; fue sin comparación de subido tantas mudanzas, observaciones y disciplinas

---

a dansar lo senyor Ramon Espuny ab la senyora dona Victòria de Luna» (MNA: XIV, 159); també dona el nom dels participants Sivillà (2019: 843-844).

16 A Catalunya tenim constància d'unes quantes momeries que es van ballar al llarg de l'Edat Moderna: per exemple, el 1658 se'n celebrà una a la Diputació del General pel naixement del príncep Felip Pròsper d'Àustria, i sabem que la virreina hi dansà amb el diputat general 'a l'pestil del país': amb quatre quadrilles, dues de dames i dues de cavallers; i, a principis del segle XVIII, en tenim documentada una altra, també molt semblant a les de 1646 i 1658, per celebrar les noces de Felip V amb Maria Lluïsa Gabriela de Savoia a Barcelona. N'hi ha moltes altres, que s'haurien d'estudiar de manera sistemàtica. No només coincideix la manera de ballar sinó també el ritual previ i posterior, les danses que obren i tanquen i el refrigeri que se serveix al final. Per a la primera momeria, veg. Molas (2004: 201); per a la segona, Bertrán (1929), Dolcet (1996: 142-144), Campó (2018).

17 El detall de la momeria i el torneig posterior es poden llegir, majoritàriament, a Parets (2020: 26-27), Sivillà (2019: 844-847; en aquest passatge, he confrontat l'edició amb BNF, ms. Esp. 116), MNA (XIV, 159-161) i *Panegírico breve* (1646: f. [A11v-13v]). El *Panegírico breve* (1646: f. [12v]) fa notar que hi ha un relat paral·lel en prosa, d'on beu per narrar el sarau de la Llotja: «yo remito / mis faltas a un papel en prosa escrito»; és possible que el text en prosa esmentat sigui a la base dels altres relats que contenen els esdeveniments i que he fet servir (per al fenomen dels relats impresos simultanis en prosa i en vers d'una mateixa efemèride, veg. Miralles 2020). Qui dona el nom de tots els participants és Sivillà; en MNA hi ha un espai en blanc, que no es va arribar a completar, en el lloc on hi ha d'haver el nom dels premiats a la festa.

18 Veg. Simon (2008), on es poden localitzar la majoria d'aquestes famílies. Mariàngela Alemany és Mariàngela Fontanella, neboda de Francesc i filla del regent Josep Fontanella, casada amb Carles Alemany; apareix entre la comitiva que rep la comtessa d'Harcourt quan arriba a Perpinyà procedent de París (Miralles 2023: 297).

como bailaron durante una hora que duró aquella momería, tan advertidamente y a compás que no se puede hacer ni desear más» (Sivillà 2019: 844). Un cop acabada, els executants es van treure la màscara i van seguir dansant fins que es va servir un refrigeri.

La diversió no va acabar amb la momeria, sinó que immediatament després es va celebrar un torneig. Les justes a Barcelona comptaven amb una llarga tradició, no eren noves, i en aquells anys algunes se celebraven abans o després de les momeries i en contextos carnestoltescs, de vegades aprofitant visites reials o d'altres autoritats com els lloctinents, però també en festes com ara la de la canonització de santa Teresa.¹⁹ En el torneig de 1646 els jutges foren Pere Bosc, Bernat Salvà i Bernat Ferrer; el mantenidor, Josep Margarit; i els participants, que anaven sortint de dos en dos: Francesc Calbó i Diego Cordelles, apadrinats per Francesc Alemany i Jordi Ferreres; Guerau Alemany i Josep Bru, per Antoni Bru i Guerau Alemany; Jeroni de Tamarit i Bernat de Villalonga, per Josep Amat i Josep de Rocabrúna; Antoni Cassador i Jeroni Miquel, amb els padrins Josep de Navel i Raimon Espuny; Vicent Magarola i Jeroni Cornet, amb Narcís Raimon Marc de Pina i Joan Grimau; i, finalment, Aleix de Sentmenat i Jaume Magarola, amb Josep Farreres, Francesc de Santjust i Pedro Montaner.²⁰ Un cop van haver entrat en l'espai disposat per al torneig, començà, «rompent quiscú ab dit senyor governador, mantenidor, tres llances, i pegant-se cinc cops d'espasa» (MNA: XIV, 160).

Tots els participants anaven excel·lentment abillats i amb una empresa i lletra que els identificava i/o definia. Per exemple, l'empresa de Tamarit era «un ramo de retama cubierto de flores amarillas», i la lletra deia:

Si floreix desconfiança
mon amor,
per fruit li sobra la flor.
(Sivillà 2019: 845)

De Margarit, el governador, sabem que el seu color era «blanco y negro –calza y media blanco, con cabos negros con plumas equipolentes en celada–, y acompañaba su tarsa con una mano con una espada»,²¹ i amb la lletra:

---

19 Els exemples són múltiples. Cf. Rodríguez de la Flor & Galindo (1994: 59-60).

20 La còpia de la crònica de Sivillà, a partir de la qual s'ha fet l'edició actual, reporta el que semblen alguns errors; p. ex., hi trobem repetits, en una de les parelles del torneig i els seus padrins, un «Garau» i un «Gerao» Alemany (són, potser, el mateix personatge?, o potser hi ha dos personatges homònims?; el testimoni ms. Esp. 116 escriu, indistintament: «Garau», «Grau» i «Gerao»), i l'última parella té tres padrins per comptes de dos, que és l'habitual (un d'ells és el que falta abans?). Hi ha altres passatges en què es fa evident que hi ha problemes de lectura: p.ex., en el fragment transcrit més avall sobre les festes del Catai, el ms. Esp. 116 diu «Cata» (quan ha de dir «Catay»), perquè possiblement no entèn l'original.

21 Margarit és l'únic que va de negre, potser perquè «aportava dol fresc de sa muller» (Parets 2020: 24). Els altres colors dels participants són el blanc, el plata, el nàcar, el blau, etc.

Derramaré hasta morir
la sangre que el brazo alienta
por quién el brazo sustenta.
(Sivillà 2019: 844)

Potser perquè no tothom tenia clar qui era qui, potser perquè la vestimenta i les màscares no permetien identificar bé els protagonistes, o potser perquè parla de segona mà, Parets (2020: 27) afirma que els que participaren en el torneig eren sis dels cavallers que protagonitzaren la momeria, i que tots dotze s'havien armat «ab petos i celades, ab molta ploma», però els noms no concorden del tot. Sigui com sigui, els llinatges representats eren el més granat i influent de la societat catalana. Finalment, l'espectacle es tancà amb «una famosa folla, ab sos tabals i trompetes, com si fossen los torneigs se solien fer altro temps en lo Born» (Parets 2020: 27).

Els premis foren per a Magarola, Alemany, Margarit i Sentmenat; el de «más galante» l'havia de decidir Cambout, que va consultar amb les dames que havien participat en la momeria i, entre totes, van premiar Tamarit (Sivillà 2019: 846-847); després, «dits senyors cavallers se n'anaren a despullar i la festa s'acabà» (MNA: XIV, 161). El *Panegírico breve*, que narra de les festes per a la comtessa, també tanca aquí la descripció del sarau del 12 de febrer:

Pero el de más galán de todos al gusto
de madama los jueces reservaron,
el cual, con rostro, a más de alegre, augusto,
Su Alteza con las momas atorgaron
al noble Tamarit por suyo y justo;
y con aquesto plausos alcanzaron
momos, sarao, torneo allí iguales
de Sus Altezas, mundo y tribunales.
(*Panegírico breve* 1646: f. [A13v])

3. Un any més tard, el mes de febrer de 1647, Barcelona es va tornar a vestir de gala. L'excusa, de nou, tenia a veure amb la màxima autoritat del Principat i la seva muller, el virrei Harcourt i Margarida de Cambout, que havien tingut una criatura. La ciutat es va preparar, un cop més, per celebrar-ho amb tota la pompa possible. Sivillà, que relata minuciosament les festes de 1646, és més garrepa a l'hora de donar detalls sobre les de 1647, però en fa un resum substancial:

Entretanto, en Barcelona se disponían las fiestas para el recién nacido príncipe, hijo de los serenísimos conde y condesa, virreyes. Fue su nacimiento a los 4 de enero con tan grande júbilo entre los ciudadanos, que fue resuelto en el Consejo de Ciento que fuesen los mismos conselleres al palacio, para enseñarle la Ciudad sumamente participante con los padres del recién nacido hijo. Estos, estaban tan agradecidos de aquella acción que, convidándolos al ser padrinos, conjuntamente los dejaron la resolución de cual había de ser de ellos y cual la padrina; finalmente, también el día para el bautismo [...]. El bautismo se difirió a causa de los

aparatos hasta mediados de enero, cuando se celebró en la iglesia de Santa María del Mar, dándole por nombre Raimundo, en renuevo de tantos condes de Barcelona que lo habían tenido y de la grande veneración que tenían los virreyes a san Raimundo de Peñafort.

Anduvo la fiesta con tanta gala, ostentación y magnificencia como la hacían lustrosa los padres, el recién nacido, los padrinos y el más contiguo de la sangre catalana que les acompañaba. El domingo 24 de febrero, la Deputación secundó la fiesta con un sarao que dio en la casa; también la nobleza quiso su parte con la pública fiesta que hizo tan célebre en la entrada de la reina de Catay, un torneo y otras fiestas admirables (Sivillà 2019: 902-903).

Un cop d'ull ràpid a altres fonts fa evident que Sivillà no s'hi acaba de posar d'acord pel que fa a les dates de naixement de la criatura ni de les festes, però totes concorden en el contingut i a assenyalar que van durar, com era habitual, diversos dies.²² El dia 24 es va fer el bateig a la catedral i el 26 la festa del Catai, perquè feia temps, cap a trenta anys, que no s'havia celebrat a Barcelona. No m'aturaré a explicar amb detall les festes, perquè ja han estat llegides en més d'una ocasió,²³ però sí que convé recordar que foren una plataforma per a l'exaltació del poder francès i de la lloctinència:

Viva Enrique de Lorena
y Margarita, su esposa!,
vivan los tres soles suyos
de cuyos rayos se forman
en Cataluña influencias
de honor, dicha, fama y gloria.
(MNA: XIV, 553-554)

El diumenge 24, la virreina convidà totes les dames de Barcelona, que es van arreglar i enjoiar, i, com s'esqueia per a l'ocasió, al bateig hi assistiren les autoritats franceses i principatines. Després s'organitzà un «sarau en la Diputació, en la sala a on fan la festa de Sant Jordi», que s'omplí, i sembla que s'ho van passar bé perquè «eren les deu hores de la matinada quan ne isqueren, i encara més tard» (Parets 2020: 73).

Ara bé, el dia fort va ser el dimarts 26, que va ser la data triada per recuperar la tradicional festa del Catai, un sarau de caire inequívocament carnestoltesc que va congrega al Born tota la ciutat, fins al punt que la gran quantitat d'assistents en va fer perillar l'execució (Parets 2020: 74). Es van celebrar desfilada, jocs i torneig, i es va representar la llegenda del bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya amb una intenció clarament política i propagandística (Miralles 2009: 282). Per la nit, virreis i famílies dirigents es van tornar a trobar a la Diputació i s'allargaren fins ben tard.

---

22 Quant al nom del noutat, les fonts que he consultat remarquen que és de filiació comtal, però poques fan veure, com Sivillà, que els pares eren devots de sant Ramon de Penyafort; cf. Miralles (2023: 296).

23 Veg. Miralles (2009), García Espuche (2010: 71) i Valsalobre (2012), tots ells amb la bibliografia precedent.

Les festes van ser organitzades per la Ciutat, que es bolcà en l'espectacle, i l'elit catalana, que va voler fer bandera de les seves tradicions i demostrar lleialtat a França; els francesos sembla que van intentar fer una altra celebració al Born, però no se'n van sortir (Parets 2020: 77). Sigui com sigui, el de 1647 va ser un Carnaval en tota regla, per més que fos batejat d'altres maneres, i hi van tornar participar, com el 1646, els llinatges barcelonins amb pedigrí.²⁴

A banda de bullícia, distracció i alegria, entre el poble pla i els mandataris, les festes de 1647 van generar diverses composicions poètiques: d'una banda, es va escriure una llarga relació de successos versificada, atribuïda, almenys en part, a Francesc d'Aiguaviva;²⁵ d'una altra, aquesta relació versificada explica que a la catedral, el dia del bateig, es van cantar uns villancets compostos per Francesc Fontanella, que tot sembla indicar que avui estan perduts; finalment, el mateix Fontanella s'hi situa imaginàriament i escriu l'*Ambaixada del príncep Licomandro a l'emperador de Bugia*, un romanç dialogat paròdic, protagonitzat per un simpàtic ambaixador i un peculiar emperador.²⁶ Com ja vaig explicar (Miralles 2009), també es fa prou inevitable posar en relació les festes de 1647 amb un altre conjunt de textos escrits per Fontanella, les Cartes a les monges dels Àngels i Jerusalem i, més concretament, el Cicle de Belinda (cartes I-VII).²⁷ Marc Sogues (2018: 148-159) s'ha ocupat amb detall d'aquest cicle, que és un encreuament entre paròdia cavalleresca i paròdia d'amors mongívols, ha identificat bona part dels criptònims dels seus personatges i és de l'opinió que les cartes que el componen degueren ser escrites entre el darrer trimestre de 1646, estant el poeta al front de Lleida, i la primera meitat de 1648. Els arguments que defensa són del tot versemblants, i deixa oberta la possibilitat d'una redacció relativament estesa en el temps a la vegada que fa veure que només les cartes III i V remetent directament i sense ambages a les celebracions de 1647 –i la III, tot sigui dit, inclou un revelador «Cartell de desafiament» en el context d'un torneig.

Sigui com sigui, les dades que ara tenim sobre les festes de 1646 permeten aclarir, o ajuden a reforçar, algunes identificacions que s'havien fet dels criptònims de les Cartes –des de la consciència, és clar, que la probabilitat d'encertar-la és alta però que no en tenim una certesa absoluta. Així, la Rafelinda de la carta I podria ser Rafaela Margarit, la filla del governador de Catalunya, una «monja» que apareix en el Cicle de Belinda i, també, una de les dansaires en la momeria de 1646 –i que també figura en les festes de 1647 (MNA: XIV, 555-556). Igualment, l'esment d'un Francesc Calbó en la mateixa momeria reforça la hipòtesi que el Fràncio de Calvícia de les Cartes és el mariscal de

---

24 Pràcticament tots els noms dels participants estan esmentats als textos recollits als MNA (XIV, 547-589).

25 Recollit al *Manual de Novells Ardits* (MNA: XIV, 547-589); inclou diverses composicions, però només una d'elles s'atribueix inequívocament a Aiguaviva (Miralles 2009: 280-282). Compta amb una transmissió mixta manuscrita i impresa prou curiosa, que s'hauria d'estudiar.

26 Editat per primera vegada a Miró (2006), l'edició va ser revisada i recontextualitzada a Miralles (2009), que va vincular altres composicions d'aquest mateix poeta amb les festes. Valsalobre l'edita de nou en aquest mateix volum de *Scripta*: «Un text excèntric. L'*Ambaixada* de Francesc Fontanella».

27 Tot el que té a veure amb les Cartes i el Cicle en qüestió ho ha estudiat Sogues (2018; 2019).

camp Francesc Calbó i de Gualbes (Sogues 2018: 145-146). Per últim, convé assenyalar que en la momeria i el torneig de 1646 hi intervenen dos Alemany, Guerau i Francesc, i que Francesc d'Alemanya –versemblantment, Francesc Alemany (Sogues 2018: 304-309)– és, a les Cartes, l'amic i confident de la princesa Belinda; també, que coincideixen altres noms, com ara el de Josep Margarit, que és el marquès de Pheiso de l'Àguila en la ficció fontanellana (Sogues 2018: 145). A tot aquest ball de noms emmascarats s'hi ha d'afegir la vinculació amb el convent dels Àngels de la comtessa d'Harcourt, destinatària última d'aquestes festes (Zaragoza 2021; Miralles 2023).

Tot plegat sigui dit des de la convicció que tots aquests personatges podrien haver participat en les festes de 1646 i en les de 1647, i en qualsevol altra que aplegués les classes dirigents aquells anys, i que les cartes III i V del Cicle de Belinda s'ajusten, ben a les clares, al context de les segones. Les primeres, senzillament i com ja he dit, contribueixen a identificar els noms, reals o encriptats, d'un textos que es vinculen amb les festes de la reina del Catai. La memòria actua per acumulació, i també ho fa la construcció del discurs literari en Fontanella, que beu majoritàriament de la pròpia experiència, de fets viscuts, i se situa en un àmbit geogràfic, Barcelona, on els espais, com els protagonistes, es repeteixen i se superposen. L'obra de Fontanella té tantes capes de lectura com tipus de lector –la dama a qui dirigeix la majoria de la seva producció, el seu cercle íntim d'amics i la resta dels seus coetanis (Miralles 2017: 101)– i per això, sovint, i des de la distància dels segles, se'ns escapa un sentit o un altre.

Els anys 1646 i 1647, la ciutat va celebrar el Carnestoltes i ho va amagar sota altres pretextos: l'arribada de Margarida de Cambout i el naixement d'un fill de la parella virregnal. No era la primera vegada que el veto que prohibia les festes no es respectava, però fou durant l'estada dels Harcourt quan, possiblement, se subvertí més escandalosament. No em sembla que sigui casualitat. La transgressió a la norma es produeix de manera més excessiva i «pública» precisament durant els anys d'estada principatina del virrei d'Harcourt i la seva muller, que totes les fonts coetànies s'entesten a repetir que foren tractats com a reis o, fins i tot, millor que els propis reis.²⁸ Amb anterioritat, la presència reial, ja fos Felip IV o la reina d'Hongria, o del virrei, per exemple el cardenal infant Ferran d'Àustria, havien estat motiu de celebració de Carnestoltes o de festes de caràcter carnestoltesc (Garcia Espuche 2010: 71-75).

4. A Barcelona, les festes de Carnestoltes es podien allargar moltes setmanes, del 28 de desembre fins el febrer o el març, i qualsevol celebració podia acabar derivant en unes Carnestoltes fora d'època (Campabadal 2003: 109; Garcia Espuche 2010: 64-65). Ara per ara, no he trobat altres referències tan explícites a festes carnestoltesques després de les de 1646 i 1647, i fins després de la caiguda de Barcelona, el 1652, però estic convençuda que n'afloiran més. A principis de gener de 1649,

---

28 Miralles (2023: 301); l'aparell d'exaltació que s'activa amb els Harcourt, tant pel que fa a les festes com a la propaganda escrita, és excepcional.

per exemple, hi va haver certs desordres a Barcelona protagonitzats, de nit, per diversos cavallers organitzats en dues faccions, en un context en què en el Born «se hallaban algunos entretenimientos entre los ciudadanos de danzas» (Sivillà 2019: 1031). Es tracta de balls de Carnestoltes? No ho sé, però és lícit suposar que sí, i que els implicats en les batusses corrien per la festa i se'n va anar de mare.²⁹ Després, es van agrupar per cases i «halláronse, con [Benet] Ginebreda, don Pedro Aimeric, Josep de Caramany, Francisco Fontanella y otros; en casa del señor de Marsin, donde llamó a los de su partido don Felipe [de Copons], entrevinieron don Francisco Aiguaviva y el doctor [Francesc] Segarra, con un número copiosísimo de otros nobles» –i rebla el cronista: «Si la fama es verdad, Copons, Segarra i Ginebreda no dejaron aun las pistolas» (Sivillà 2019: 1031).

Els noms d'aquesta relació també ens són familiars. Francesc Fontanella participa en les festes carnestoltesques de 1646 i immortalitza en tinta les de 1647; Francesc d'Aiguaviva és l'autor de la relació en vers de les festes de 1647 –que esmenta Fontanella: «de Francisco Fontanilla, / que otro carro cuadrillava, / su lucimiento y sus partes / no se explican con palabras»–; un membre dels Caramany ha estat identificat com un dels personatges que apareixen pel seu nom real al Cicle de Belinda³⁰ i el «señor de Marsin» –o Marchin– podria ser el Marcílio de Francònia de les mateixes composicions.³¹

Els últims anys del conflicte, la guerra ho devorava tot, i a Barcelona i al Principat sabien que les coses no anaven bé per als interessos profrancesos. No hi va haver festes de Carnestoltes, però la població era conscient quan n'era l'època: durant el setge de 1652, hi hagué qui se les empescà per fer entrar a la ciutat carn, «de modo que aquestes Carnestoltes no hi faltà» (Parets 2020: 260).³²

De 1641 a 1652, la ciutat comtal i els ciutadans se les van empescar per organitzar festes de Carnestoltes però sense dir explícitament que en feien; o, dit d'una altra manera, van desobeir amb subterfugis la prohibició de celebrar-les i van defensar amb fets una tradició que en cap moment van estar disposats a abandonar.³³ No van ser els únics: Girona també va saltar-se les normes en

---

29 Parets (2020: 23) fa memòria que, a les festes de Carnestoltes, a Barcelona, hi havia sovint aldarulls: «Lo pitjor que era, per abreviar raons, que aquells dies se feien grans maldats i vellaqueries en al ciutat, de tal modo que pareixia un ginebre i se feien moltes ofenses a Déu, nostre Senyor».

30 Sogues (2018: 144, 324) diu que l'esmentat per Fontanella pot ser Francesc de Caramany, però també podria tractar-se d'aquest Josep, que deu ser de la mateixa família.

31 El militar, comandant de l'exèrcit francès a Catalunya i lloctinent del virrei, Jean Gaspard Marsin; quan el mes de març de 1647 Harcourt abandona el Principat després de la desfeta de Lleida és, amb Margarit, un dels primers a saber que el virrei ha estat rellevat (Sanabre 1956: 316). Sogues (2018: 145-146) planteja la hipòtesi que és el mariscal de camp Louis Deschamps, marquès de Marcelin (o Marcilly). La proximitat fonètica és certament molt temptadora, però convindria no descartar Marsin.

32 Parets, però també per exemple Fontanella, tenen el Carnaval en el seu imaginari i el recuperen sovint en els seus textos, de manera més o menys directa.

33 Cf. García Espuche (2010: 76), que parteix de la idea, que comparteixo, que una prohibició tan dràstica «només es

alguna ocasió en aquell temps de guerra, justificadament i remetent al contingut dels vots que havia fet. El 2 de febrer de 1646, Margarida de Cambout arribava a Girona i les autoritats de la ciutat li van donar la benvinguda; aquella nit, i el dia següent:

hi hagué ballars per les places, no rompent-se lo vot del no ballar de Nadal al dia de la Cendra, atès les paraules que diu: «no es prohibeixen en dit temps, per ocasió de festa d'algun sant o altres raonables causes, com se fassen sens màscares i desfresses o altres poc honestos entramesos».³⁴

L'entrada de la noble era, doncs, una «raonable causa». Però les festes de Carnestoltes de Girona no tenien, ni havien tingut mai, el renom de les barcelonines. És evident que Parets (2020: 22-23) no és gens equànime, ni aquí ni en altres passatges, però deixa clara la importància i extensa fama de les segones:

És cosa ja sabuda [...] de les Carnestoltes que tots los anys se feien en Barcelona los dies de carnestoltes, que los qui no ho han vist no ho poden dir ni es pot donar entenent. Les grans mascres, i saraus, i balls que hi havia en Barcelona los tres dies de carnestoltes; les grans cobles de músics que per tots los carrers hi havia; les grans gales i vestits que aquells dies eixien; de tal modo que, per tot lo món, eren celebrades les Carnestoltes de Barcelona i de moltes parts del món venien a veure-les.

Un ràpid cop d'ull a la literatura coetània, des de finals del segle XVI però molt especialment a partir del XVII, ens fa evident l'espectacularitat i rellevància de les celebracions de la ciutat comtal i, més en concret, del seu Carnaval, pràcticament convertit en un *topos*.³⁵

De sus fiestas no hablaré con encarecimiento, pues así las humanas como divinas se han exaltado con decir que se celebraron en Barcelona, a donde en particular los días de Nuestra Señora, Corpus Christi y Jueves Santo devotamente se arden de noche las calles, de día los templos, y con tanto exceso que para que pueda entrar la gente sacan los blandones fuera. De sus fiestas te diré o no te diré nada, ¿nunca oíste decir las Carnestolendas de Barcelona? Mas porque sepas dellas algo digo que desde Navidad empiezan. Allí los caballeros muestran que son tan hábiles para las burlas quanto determinados para las veras. Salen los que te he dicho, y la demás gente ordinaria que dello gusta, de máscaras con diversidad de invenciones (Cortés de Tolosa 1620: cap. IX).

---

podia mantenir a mitges i en un clima d'excepció».

34 Real (1994: II, 223-224); per a l'entrada de Cambout a Girona, veg. Miralles (2023).

35 En recullen testimonis, catalans i peninsulars, i tant en vers com en prosa, els ja citats Rico (1978: 32-37), Di Pastena (1999: LVI-LXV) i García Espuche (2010: 64-71).

Quan Joan Josep d'Àustria va recuperar Barcelona per al rei Felip IV, l'octubre de 1652, el primer que es van organitzar van ser unes sonades festes de caràcter carnestoltesc.³⁶ Les seves descripcions remetent, en gran mesura, a les que s'havien dut a terme els anys 46 i 47:

No contentándose con estas demostraciones, quisieron las damas y caballeros catalanes hacer a su costa una momería y torneo en la sala de la Diputación y, habiéndola pedido a los diputados, aderezaron el salón con magestad y grandeza, cual convenía a los huéspedes que habían de asistirle.³⁷

Així, les festes de la nova Barcelona hispànica consistiren, entre d'altres, en una momeria i un torneig, però també s'hi llançaren ous de cristall plens d'aigües perfumades, un costum típic de Carnestoltes.

La normalitat carnestoltesca o, dit d'una altra manera, el Carnestoltes amb nom de Carnestoltes, va tornar el 1653, quan s'organitzà oficialment i sense subterfugis, malgrat les penúries posteriors al setge i la pesta. El diumenge de Carnestoltes, «a la nit, los cavallers catalans feren una momeria, sarau i torneig en la sala gran de Sant Jordi, a la qual festa assistí lo sereníssim senyor don Joan d'Àustria, lloctinent i capità general de sa majestat», que ballà amb Clemència Soler i afirmà que mai havia vist una festa igual (DGC: VI, 555); el visitant ha canviat, però el programa de festes és l'habitual i la parella que el condueix ja hi té pràctica –la dama l'hem documentada en els saraus de 1646 i 1647. Les de 1653 van ser unes celebracions pensades per a la participació ciutadana que, amb la transgressió d'aquells dies, sembla que volia tornar a una normalitat que havia estat, sobre paper, estroncada uns quants anys.

La recuperació oficial de la festa –per acord del 21 de gener de 1653; MNA: XVI, 43-46– coincideix, aproximadament, amb la redacció de *El desdén, con el desdén* d'Agustín Moreto. Escrita entre 1652 i 1653, i publicada el 1654 per primera vegada, es tracta d'una obra de teatre cortesà que se situa, precisament, a la ciutat comtal i en un context de Carnestoltes, i que s'ha llegit com una lloança als beneficis de la pau amb Catalunya.³⁸ Determinats passatges de la peça, que inclou un ball de màscares, transporten el lector/espectador als Carnestoltes de sempre i als no-Carnestoltes dels anys de guerra. L'existència d'una *Lloa per a la comèdia de El desdeny, ab lo desdeny* en català i de finals del segle XVII, versemblantment escrita per presentar la comèdia de Moreto, va fer plantejar a Rossich (1991) una possible representació privada, rossellonesa, entre exiliats, que té sentit atesa la temàtica barcelonina i la tradició carnestoltesca de la ciutat comtal –i el fet que la lloa, de caràcter

36 Per a les festes a l'entrada de Joan d'Àustria, i per al primer Carnaval de postguerra, amb assistència de Joan d'Àustria, veg. Rodríguez de la Flor & Galindo (1994: 58-63), García Espuche (2010: 46-48, 76-77) i Ettinghausen (2010: 239-240). Per als balls a la ciutat en ocasió de l'entrada de Joan d'Àustria a la ciutat, veg. també García Espuche (2009: 24-26).

37 *Relación verdadera* (1653); cito a través de Rodríguez de la Flor & Galindo (1994: 59).

38 Rico (1978: 34); Di Pastena (1999: LVI). Ruiz (2020), un pas més enllà i sense arguments concloents, la considera una peça, amb molta possibilitat, escrita expressament per commemorar la victòria del rei Felip sobre Barcelona, i sobre França.

independent, no és d'un autor nordcatalà malgrat sigui copiada en un manuscrit rossellonès.³⁹ Si va ser així, és evident que aquells espectadors no van fer cap lectura política de la peça de Moreto i es van quedar només amb el record de l'ambientació d'una ciutat que devien enyorar.⁴⁰ També és l'ambientació, a banda de l'estima per l'obra de Moreto, la que farà recuperar aquesta comèdia castellana per als Carnestoltes barcelonins de 1720: en el vuitè sarau del *Poema anafòric* de Francesc Tagell s'hi esmenta l'execució d'un «ball garbós de la comèdia / de *El desdén, con el desdén*».⁴¹

Per escriure *El desdén, con el desdén* Moreto sembla que va tenir present *El pintor de su deshonra*, de Calderón, imprès el 1650 però que s'ha datat entre 1645 i 1650 i que incorpora una cançó catalana que podria haver-se de relacionar amb una peça que apareix en una comèdia encara anterior, impresa el 1636: *El catalán Serrallonga y bandos de Barcelona*, de Coello, Rojas Zorrilla y Vélez de Guevara, una escena de la qual transcorre a la ciutat comtal (Rico 1978: 34-36 i 255; Di Pastena 1999: LVI). Les comèdies que acabo d'esmentar em valen per il·lustrar el fet que les peces que recullen l'experiència del Carnestoltes barceloní poden haver estat escrites recorrent a les festes, relatades o viscudes anteriors a la prohibició oficial de 1641-1652, però també a les festes de Carnestoltes celebrades sota altres pretextos que no fossin el Carnestoltes en els anys de la guerra dels Segadors.

En 1653, el jurat en cap de Girona, anotava, escandalitzat, que a Barcelona s'havia recuperat el Carnaval: «que declaren que no era vot lo que havien fet l'any 1640 que obligàs a abstenir-se'n, com lo de Gerona, que tenia tota la solemnitat requisita» (Real 1994: II, 320). Girona volia posar seny i va aguantar una mica més l'observança, però no gaire, perquè l'any 1660 va commutar el vot.⁴² Ho va dir Parets, com tantes altres coses, amb claredat meridiana: «Té aquesta terra una cosa, que en matèria de fer festes i bullícies mai s'hi coneixen treballs, que tothom trau forces de flaquesa».⁴³

---

39 Editada per Vila (1989: 123-142). Se n'ha ocupat també Rossich (1991; en premsa): «Què més natural que uns barcelonins nostàlgics —entre els quals no devien faltar Fontanella o els seus amics i familiars— reunits en una representació privada d'una obra com aquesta?» (Rossich 1991: 106).

40 Veg. Di Pastena (1999: LXVI): «de ser así, las implicaciones 'políticas' de la comedia no le resultarían muy pronunciadas al improvisado público». Una dansa amb màscares ocupa la part central de l'obra (v. 1437, «Danzan una mudanza y pónense mascarillas y retíense a un lado, quedando en pie»), i la vestimenta i complements dels participants, amb barrets i plomes (v. 2208, «Salen todos los galanes con sus damas, y ellos y ellas con sombreros y plumas»), havien de traslladar, per força, l'espectador a una realitat viscuda immediata, cas que el públic sigui el dels desplaçats catalans a Perpinyà.

41 Tagell (1989: 92). De l'esment a Moreto, i en relació amb la lloa, se n'ocupa Rossich (en premsa).

42 En el moment que la ciutat va haver d'allotjar soldats i convertir-se en plaça d'armes, aquests van afirmar que no estaven obligats a servir el vot i es disfressaven; a imitació dels soldats, la gent de Girona feia el mateix (Real 1994: II, 133; 373). L'any 1655, i contra la voluntat del govern municipal, les autoritats van permetre als soldats ballar i disfressar-se, i el 1660 es va commutar el vot: la ciutat va assumir la dot d'una donzella pobre i celebrava, els tres dies de Carnaval, vuit misses diàries a Sant Miquel (Alberch 1988: 92-93).

43 Cito a partir de Garcia Espuche (2010: 22).

Bibliografia

- Alberch, Ramon (1988) «La rifa per a maridar donzelles», *Revista de Girona*, 126, pp. 92-93.
- A la entrada en Barcelona... Cambout* (1646) *A la entrada en Barcelona de la sereníssima señora madama Margarita de Cambout, condesa de Arcourt, esposa del serenísimo señor conde de Arcourt, virrey, y capitán general de Cataluña, &c.*, Barcelona, Gabriel Nogués.
- Aznar, Daniel (2014) «“La revolución del siglo”. Una *mise en abyme* teatral de la unión de Cataluña y Francia en la corte virreinal de Barcelona», *Revista 7 Mares*, 5 (dossier; desembre), pp. 72-84.
- Basili de Rubí (1976) *Les corts generals de Pau Claris. Dietari o procés de corts de la Junta General de Braços celebrada al Palau de la Generalitat de Catalunya del 16 de setembre del 1640 a mitjan març del 1641*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana.
- Bertrán, Marcos Jesús (1929) *Una coreografía olvidada. Baile de máscaras en un convento de monjas. Fiesta de momería en Pedralbes en tiempo de Felipe V*, Barcelona, Oliva de Vilanova, impresor. [Reproduït a: *Estudios y comunicaciones. III Congreso Internacional del Teatro*, vol. I, Barcelona, Publicaciones del Instituto del Teatro Nacional, 1929, pp. 55-80].
- Campabadal Bertran, Mireia (2003) «El carnestoltes a la Barcelona de l'Edat Moderna: cultura cívica, tradició literària i transgressió social», *Barcelona Quaderns d'Història*, 9, pp. 109-132.
- Campóo Schelotto, Diana (2018): «*Primorosas Danças y airosos Bailetes: magnificencia y danza cortesana en Barcelona para Felipe V y Maria Luisa de Saboya (1701-1702)*», dins Guillaume Hanotin i Dominique Picco (dir.), *Le lyon et les lys. Espagne et France au temps de Philippe IV*, Bordeus, Presses Universitaires de Bordeaux, pp. 233-254.
- Cortés de Tolosa, Juan (1620) *El Lazarillo de Manzanares*, Madrid, Viuda de Alonso Martín. [Edició digital Cervantes Virtual: <https://www.cervantesvirtual.com/obra/el-lazarillo-de-manzanares-0/>].
- Dança momería* (1644) *Dança momería hecha por los caballeros franceses que oy asisten en la ciudad de Barcelona, intitulada La revolución del siglo*, Barcelona, Pere Lacavalleria.
- DGC: *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, 10 vol., Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994-2007.
- Di Pastena, Enrico (1999) «Prólogo», dins Agustín Moreto, *El desdén, con el desdén*, Barcelona, Crítica, pp. XXXIII-XCVII.
- Dolcet, Josep (1996) «El comte de Savallà: un aristòcrata del Barroc i la seva música», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 45, pp. 131-189.
- Ettinghausen, Henry (2010) «Barcelona, centre mediàtic del segle XVII, i les seves relacions de festes», dins *Festes i celebracions. Barcelona 1700*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, pp. 196-275.
- Garcia Espuche, Albert (2009) «Una ciutat de danses i guitarres», dins *Dansa i música. Barcelona 1700*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, pp. 16-79.

- Garcia Espuche, Albert (2010) «Una ciutat de festes», dins *Festes i celebracions. Barcelona 1700*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, pp. 21-135.
- Menestier, Claude François (1700) *Histoire du regne de Louis le Grand par les medailles, emblemes, deivses, jettons, inscriptions, armoires et autres monuments publics... Edition nouvelle*, París, Chez Robert Pepie et J. B. Nolin.
- Miralles, Eulàlia (2009) «Per a una lectura de l'*Ambaixada del príncep Licomandro a l'emperador de Bugia* de Francesc Fontanella», dins Gabriel Sansano i Pep Valsalobre (ed.), *Fontanellana. Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/85)*, Girona, Documenta Universitaria, pp. 271-301.
- Miralles, Eulàlia (2017) «Una nota sobre Ausoni en el barroc (amb una coda sobre gèneres poètics)», dins Montserrat Jufresa (ed.), *Els clàssics i la llengua literària*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, pp. 87-110.
- Miralles, Eulàlia (2020) *Versos per vèncer. Poesia de la guerra dels Segadors (1640-1652)*, vol. I, Barcelona, Barcino.
- Miralles, Eulàlia (2023) «La imatge de poder de Margarida de Cambout, comtessa d'Harcourt», dins Eulàlia Miralles, Marc Sogues i Pep Valsalobre (ed.), *Sou lo que poden mostrar que havent begut d'aquesta font*, Catarroja / Barcelona, Afers, pp. 291-308.
- Miró, Maria Mercè (2006) «Una farsa barroca: l'*Ambaixada del príncep Licomandro a l'emperador de Bugia*, de Francesc Fontanella», dins Pep Valsalobre i Gabriel Sansano (ed.), *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps*, Bellcaire d'Empordà, Edicions Vitel·la, pp. 319-339.
- MNA: *Manual de novells ardits vulgarment apellat Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, a cura de Frederic Schwartz i Luna, Francesc Carreras i Candi, i Pere Voltes Bou, 28 vol., Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1892-1975.
- Molas, Pere (2004) «Dames del Barroc», *Pedralbes. Revista d'història moderna*, 24, pp. 183-204.
- Panegírico breve* (1646) *Panegírico breve a la entrada de ma dama Margarita de Cambout, sereníssima princesa de Harcourt, en el Principado de Cathaluña, y Condados de Rossellón, y Cerdaña, en 24 de benero 1646. Y a las fiestas, hizieron las ciudades, villas y lugares por do passó, y assenaladamente Barcelona*, Barcelona, Gabriel Nogués.
- Parets, Miquel (2017) *Crònica. Llibre I/2*, vol. II, a cura de M. Rosa Margalef, notes històriques d'Antoni Simon, Barcelona, Barcino.
- Parets, Miquel (2020) *Crònica. Llibre II/1*, vol. III, a cura de M. Rosa Margalef, notes històriques d'Antoni Simon, Barcelona, Barcino.
- Real, Jeroni del (1994) Joan Busquets Dalmau, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni del Real (1626-1683)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2 vol.
- Relació de las solemníssimas* (1641) *Relació de las solemníssimas festas que la molt lleal y fortíssima ciutat de Barcelona a fet a 31 de mars any 1641 a la nova de admetrens lo Christianíssim Rey Lluís, nostre senyor, debaix de sa protecció com a Comte de Barcelona y Príncep de Cathaluña*, Barcelona, Jaume Romeu.

- Relación verdadera* (1653) *Relación verdadera de las fiestas de carnestolendas, saraos y alardes militares que se han hecho en la ciudad de Barcelona, en agradecimiento de verse a la obediencia de su Magestad católica*, [Barcelona, 1653].
- Rico, Francisco (1978) «Introducción», dins Agustín Moreto, *El desdén, con el desdén*, Madrid, Castalia, 1978, pp. 9-4.
- Rodríguez de la Flor, Fernando; Galindo Blasco, Esther (1994) *Política y fiesta en el Barroco. 1652. Descripción, oración y relación de fiestas en Salamanca con motivo de la conquista de Barcelona*, Salamanca, Universidad de Salamanca.
- Rossich, Albert (1991) «Teatre català del Rosselló. Segles XVII-XIX (volum I), a cura de Pep Vila. Curial Edicions Catalanes, Barcelona 1989, 148 ps.», *Els Marges*, 43, pp. 105-107.
- Rossich, Albert (*en premsa*) *Del naixement del teatre modern al neoclassicisme (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, Universitat de Barcelona / Institut del Teatre.
- Ruiz, Inmaculada (2020) «La ciudad de Barcelona como marco de la acción en *El desdén, con el desdén*», *Hipogrifo. Revista de literatura y cultura del Siglo de Oro*, 8, núm. 2.
- Sanabre, Josep (1956) *La acción de Francia en Cataluña en pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona, [s.i.].
- Simon, Antoni (2008) *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Sogues, Marc (2018) *Les cartes poètiques de Francesc Fontanella: estudi i edició crítica*, tesi doctoral, Girona, Universitat de Girona.
- Sogues, Marc (2019) «Cartes eròtiques per a monges», dins Verònica Zaragoza i Pep Valsalobre (coord.), *Fontanella polièdric: poesia barroca i transmissió*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, pp. 149-179.
- Tagell, Francesc (1989) Francesc Tegell, *Poema anafòric*, a cura de Kenneth Brown, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Valsalobre, Pep (2012) «La *Signora Letteratura* i *Madame Politique* es troben al Carnaval amb el poeta Francesc Fontanella: una doble lectura de les festes de 1647», dins Sònia Boadas i Daniel García Vicens (ed.), *Literatura en la Guerra de Treinta Años*, Vigo, Editorial Academia del Hispanismo, pp. 109-128.
- Vila, Pep (1989) *Teatre català del Rosselló. Segles XVII-XIX*, vol. I, Barcelona, Curial.
- Zaragoza, Verònica (2021) «Primera recepció de las obras de Hipólita de Rocabertí (1643-1647): redes y proyección política en la Guerra dels Segadors», dins María Dolores Martos (coord.), *Redes y escritoras españolas en la esfera cultural de la primera Edad Moderna*, Madrid, Iberoamericana-Vervuert, pp. 373-400.